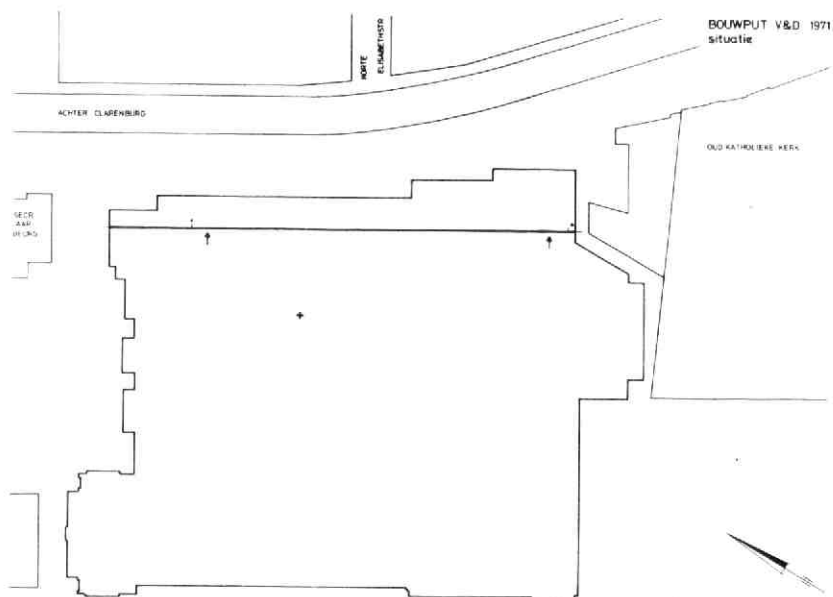

De verdwenen Rijnloop (I)

Waarnemingen in de bouwput van V & D Achter Clarenburg

In de lente van 1971 werden op initiatief van amateur-archeologen in een bouwput voor Vroom & Dreesmann tussen Achter Clarenburg en de gedempte Catharijne Singel (Rijnkade) een aantal archeologische en bodemkundige waarnemingen gedaan, waarvan tot op heden alleen die van de

dat met publikatie diende te worden gewacht tot ook het Geologisch Instituut der Rijks Universiteit te Utrecht met zijn verslag gereed en de radio-koolstof datering van de visfuik door het Natuurkundig Laboratorium van de Rijks Universiteit te Groningen bekend zouden zijn.

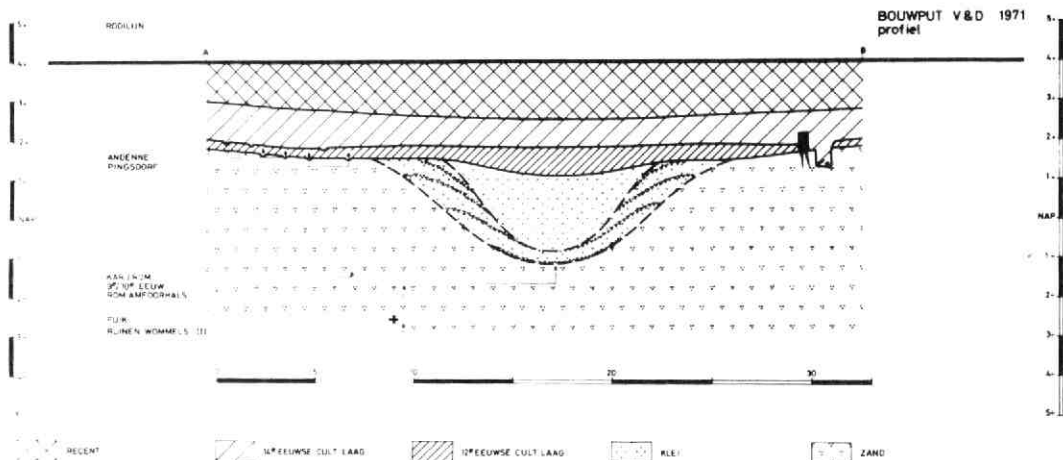
eerste fase van de ontgraving — de fundamenteën van middeleeuws muurwerk betreffend — zijn gepubliceerd 1).

De in het volgend stadium van diepere ontgraving aan het licht gekomen voormalige Rijnbedding en de vondst van een visfuik en aardewerk uit de prehistorie(?), de Romeinse Keizertijd en de Vroege en Late Middeleeuwen vormden belangrijk kranten-nieuws, maar het bleek niet direct mogelijk een afgerond wetenschappelijk verslag uit te brengen over de door verschillende officiële instellingen verrichte onderzoeken.

In het intern aan de Gemeente Utrecht uitgebracht voorlopige rapport vanwege de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort en het Instituut voor Prae- en Protohistorie van de Universiteit van Amsterdam werd dan ook gezegd

Afb. 1. Plattegrond bouwput met de loop van de verlandde Rijn en het profiel (A-B) van afb. 2. De vindplaats van de fuik is aangegeven met een kruisje. Tek. I.P.P.

Thans is dit het geval en inderdaad is het pas nu mogelijk definitief orde op zaken te stellen. Van een dagelijkse begeleiding van de graafwerkzaamheden door een stadsarcheoloog (eerst aangesteld op 1 februari 1972) was toen nog geen sprake en de gemeente, namens wie de stadsarchivaris dr. J. E. A. L. Struick coördinerend optrad, moest improviserend gebruik maken van de toevallig beschikbare krachten der professionele instanties. Van deze heeft het Geologisch Instituut — het zij hier met erkentelijkheid vermeld — de basisgegevens aangedragen, waaraan de archeolo-

gische vondsten en de betreffende dateringen gekoppeld konden worden.

Wij mogen hiervoor verwijzen naar het uitvoerig gedocumenteerd, gestencild verslag over het sedimentologisch veldwerk van de hand van mejuffrouw D. E. C. Dominicus en de heer J. H. van den Berg, uitgevoerd o.l.v. dr. J. R. Boersma.

In hun verslag tonen de auteurs aan dat de in de bouwput 2.50 m beneden het straatniveau ontsloten rivierafzettingen deel uitmaken van een grote meander van de Rijn die blijkens vroegere waarnemingen gelopen moet hebben van de Kromme Nieuwe Gracht, Minrebroederstraat, Ganzenmarkt over de bouwputten Achter Clarenburg en Westerstraat naar het Centraal Station (de laatste twee waarnemingen eveneens van 1971). In de geschiedenis van deze rivier kunnen vier fasen worden onderscheiden:

- (1) afzettingen van een grote meander van een zich in het, er althans noordelijk van aangetroffen, veen insnijdende rivier met oeverwallen;
- (2) na een gedeeltelijke stroomverlegging stroomopwaarts neemt het rivierdebiet sterk af en ontstaat een meer vlechtend rivierpatroon;
- (3) nadat de eerst te ruime bedding voldoende opgevuld is, ontstaat opnieuw een begin van meanderen;
- (4) een plotselinge afdamming stroomopwaarts veroorzaakt de opvulling met klei in traag stromend water van de dan nog slechts 22 meter brede en twee meter diepe restgeul.

Deze stratigrafie van de rivierbedding is met behulp van het archeologisch materiaal nader te dateren (afb. 1 en 2). Aangetroffen werden in de afzettingen sub (1) een randscherf en enkele wandscherfjes van (een) kookpot(ten), met voorbehoud te determineren als van het type Ruinen-Wommels III (ca. 3e eeuw v.C.).

Een vrijwel onbeschadigd potje (afb. 3) van eveneens handgemaakt aardewerk, waarvan alleen het oor is afgebroken, werd op waarschijnlijk dezelfde

Afb. 2. Schematisch profiel van de verlande Rijn. Tek. I.P.P.

diepte in het rivierzand door de dragline-machinist, de heer A. C. Kruiswijk, geborgen. De vorm van het potje is te weinig uitgesproken om een zekere toeschrijving toe te laten. Het toont volgens mededeling van drs. J. F. van Regteren Altena (R.O.B.) nog de meeste verwantschap met de „Henkelgefässe“ uit de Late Bronstijd, doch is zeer waarschijnlijk ook in de IJzertijd te dateren.

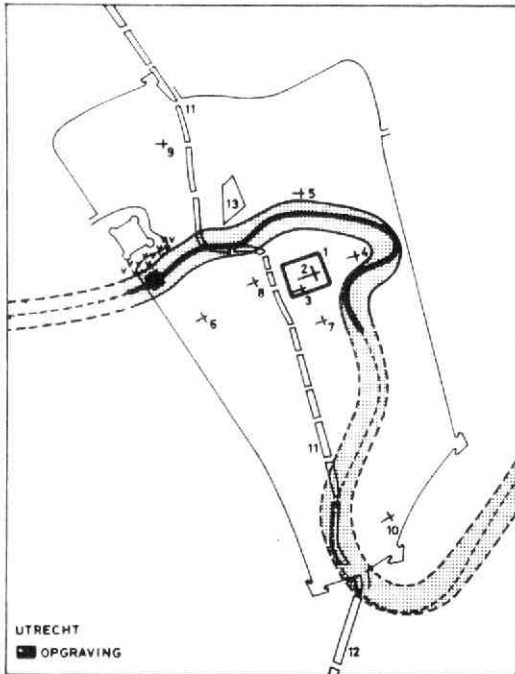
Direct boven de afzettingen sub (1) werd op $\pm$ 257 NAP een wilgetenen fuik gevonden. Deze mat

Afb. 3. Kookpotje van handgemaakt aardewerk; oor afgebroken. IJzertijd? Eigendom A. C. Kruiswijk. Foto I.P.P.

in totaal 95 cm en bestond uit een trechter en een viskorf, een type visval dat sinds het neolithicum tot op de dag van heden alom in gebruik is geweest (determinatie drs. F. R. van Iterson

Scholten, I.P.P.). Tussen trechter en korfwand was de fuik bij de mond verzaard met veldkeien en een netverzaarder van rode, hardgebakken klei, min of meer driehoekig met in het midden een doorboring. De C14-meting van het wilgenhout van de fuik verschaftte de datering van 1880 ± 35 BP, dus in de tweede helft van de eerste eeuw na C. (± 70 n.C.). De fuik verkeerde in een dermate slechte staat, dat slechts een klein gedeelte, de uiterste punt van de korf, geprepareerd kon worden (thans in het Centraal Museum). In de over de fuik liggende afzettingen sub (2) werd op verschillende diepten verspoeld Romeins en niet verspoeld vroegmiddeleeuws aardewerk

Afb. 4. Situering van de bouwput (1971) voor Vroom & Dreesmann en van de — deels nog hypothetische — loop van de Rijn door Utrecht. 1 Romeins castellum (1e-3e eeuw), 2-3 kathedraal en Oud-Munster (7e-8e eeuw), 4-6 kapittel en abdijkerken 11e eeuw, 8-10 parochiekerken vóór 1200, 11 Rijn-Vechtverbinding (Oude Gracht), 12 Rijn-IJsselverbinding (Vaartse Rijn). Tek. I.P.P.

gevonden. Hiertoe behoren een halsfragment van een amfoor (2e eeuw) en op een iets hoger niveau (waarin ook verslagen veen) twee terra sigillata scherven (volgens determinatie van prof. dr. W. Glasbergen 2e helft 2e eeuw / 1e kwart 3e eeuw) alsmede een fragmentje lidiet. Het in ruimere mate vertegenwoordigd vroegmiddeleeuws materiaal bestaat uit wand- en bodemscherven, waarvan sommige der karakteristieke stukken ver-

gelijkbaar zijn met 8e-eeuws materiaal uit Dorestad (mededeling prof. dr. W. A. van Es).

In de afzettingen sub (3) werd — aan de basis van de restgeul — te weinig materiaal verzameld om tot een zekere datering te komen, maar de fragmentjes maken geen jongere indruk dan de 9e of 10e eeuw. In de kleivulling van de restgeul sub (4) werden geen vondsten gedaan.

Een terminus ante quem voor de slotfase van de verlanding van de rivier levert een geringe kunstmatige ophoging — tot een dikte van 70 cm — over de verlande geul heen. In deze ophoging — die zich op ruim twee meter beneden het straatniveau bevindt — waren vele ingravingen zoals kuilen en greppels te zien, waarin mosselen en aardewerk uit de 12e eeuw werden gevonden. Van de veelvuldig in de bouwput waargenomen paalresten en ander houtwerk valt niet te zeggen bij welk niveau zij hebben gehoord, omdat nergens een relatie met het profiel kon worden gelegd.

Deze gecombineerde waarnemingen leveren belangrijke gegevens op t.a.v. de Rijnloop door Utrecht vanaf ten minste de eerste tot de twaalfde eeuw (afb. 4). In het sedimentologisch verslag wordt als het meest waarschijnlijk gesteld dat de onderhavige bedding inderdaad van de Rijn is, omdat deze vanaf de Minrebroederstraat onmogelijk naar het noorden kan hebben gestroomd, vanwege het aan die zijde aangetroffen veen.

Bovendien kan men vermoeden dat de Neude, historisch bekend als een drassige plek, tegen de buitenbocht van de meander Kromme Nieuwe Gracht-Minrebroederstraat heeft gelegen. De richting van de stroming zoals die gemeten is in de bouwput Achter Clarenburg is dezelfde als de veronderstelde stromingsrichting van de Rijnloop in de Minrebroederstraat-Ganzenmarkt 2). Op de kaart laat zich de rivierloop in de richting van het Centraal Station stroomafwaarts zonder moeite verbinden met de loop van de Oude Rijn, zoals deze door M. N. Acket 3) aannemelijk werd gemaakt langs de kronkelende noordwestelijke grens der Stadsvrijheid (te zien op de kaart van C. Specht, 1696) tussen 't Oog in Al en 't Hof ter Wey (en dan verder naar Katwijk).

(Wordt vervolgd)

H. H. van Regteren Altena (I.P.P.)

H. Sarfatij (R.O.B.)

Noten

- 1) In het Nieuwsbulletin van de Kon. Ned. Oudheidkundige Bond 1971, 86-87 (H. Halbertsma).
- 2) J. H. Jongkees, Aantekeningen over Utrechts oudste geschiedenis. Jaarboekje van 'Oud-Utrecht', 1945-46, p. 54 en J. M. van Winter, Utrecht am Rhein, Mittelalterlicher Rheinlauf und Entstehungsgeschichte der Stadt Utrecht, in: Die Stadt in der Europäischen Geschichte. Festschrift Edith Ennen. Bonn, 1972, pp. 138-152.
- 3) M. N. Acket, Ligging en grenzen van Utrecht, Jaarboekje van Oud-Utrecht, 1950, p. 99 e.v.